

konstatovat, že před vámi leží skutečně zdařilá publikace.

Doležalova kniha obecně představuje nadmíru povedený literární počín, který si najde své místo jak mezi historiky a odborníky, tak mezi klasickými čtenáři. Jedinou a pomyslnou vadou na kráse výše zmiňované knihy je tak její obsáhlost, kdy ne každému může a zpravidla také bude vyhovovat téměř šest set stran psaného textu, byť čtivého. Na druhou stranu dává obsáhlost knihy hned od počátku tušit, že se za každou stranou předkládaného textu skrývá nemalý kus historické práce, což je u takovýchto publikací vždy jednoznačně dobré zjištění, které se navíc potvrdí již po několika málo přečtených stranách. Nezbyvá tedy nic jiného, než na tomto místě vyzdvihnout Doležalovu badatelskou a literární práci, které posléze vyústily v knihu, jejíž obsah je natolik poučný a zajímavý, že mu snad čtenáři odpustí i onen vyšší počet stran a téměř stostránkovou přílohou část. Na úplný závěr by bylo dobré krátce dodat, že ve světle sedmdesátiletého výročí únorových událostí 1948 a padesátiletého výročí srpnových událostí 1968 představuje Doležalova kniha více než ideální příležitost, jak si připomenout podstatu a projevy komunistického režimu a jeho vykonstruované politické procesy, a proto určitě stojí za pozornost.

Petr Hönig

DOI: 10.14712/23363525.2019.26

Nicolas Maslowski – Bohuslav Šalanda (ed.): *Jak studovat aktéra a sociální změnu z perspektivy historické sociologie*. Praha: Karolinum, 2017, 262 s.

V roce 2017 vydala Univerzita Karlova v nakladatelství Karolinum kolektivní monografii *Jak studovat aktéra a sociální změnu z perspektivy historické sociologie*, jejímiž editory jsou Bohuslav Šalanda a Nicolas Maslowski. Tématem je problematika vzájemného vztahu sociální změny a aktérství z pohledu historické sociologie. Kniha je rozčleněna na úvodní část, čtyři tematické části, složené z několika kapitol, a závěrečnou část.

Nicolas Maslowski v úvodu *Historická sociologie jako pragmatický program* v obecně rovině definuje cíl knihy, charakteristiku sociální změny a historickou sociologii jako vědní obor a její odlišnost od ostatních oborů sociologie, ale také modely a koncepty aktérství a jejich roli výzkumných nástrojů. Neopomíná ovšem ani další společenské vědy studující sociální změnu, zejména pak historickou školu Annales. V závěru se věnuje výzkumným problémům jednotlivých částí knihy ve snaze plynule uvést výše zmíněné do souvislosti s konkrétními problémy obsaženými v jednotlivých kapitolách.

První část knihy *Identita a státní doktrína v procesu sociální změny* se skládá ze tří kapitol, jejichž tématem je státní aktér a národní identita. V první kapitole *Státní aktér a proces modernizace. Případ francouzského ekonomického myšlení* se Olga Gheorghieva zabývá rolí státního aktéra v kontextu modernizačního procesu ve Francii. Po úvodní charakteristice státu, ekonomického nacionalismu a také souvislosti vedoucích k jeho přijetí jako vhodné státní ekonomické doktríny v procesu upevňování absolutismu v rané novověké Francii se ve *Vývoji antimerkantalistického myšlení* věnuje historickým okolnostem vzniku fyziokratismu a klasické politické ekonomie a jejich vlivu na ekonomickou teorii a praxi ve Francii v období mezi 17. a 19. stoletím. V *Europeizaci francouzských hospodářských politik a ekonomickém nacionalismu ve dvacátém století* popisuje proměnu francouzského ekonomického nacionalismu v kontextu událostí 20. století a v *Ekonomickém nacionalismu v rámci Evropského jednotného trhu* ukazuje, jak se francouzský ekonomický model dostává do střetu s koncepcí volného trhu v rámci EHS a EU. Poměrně kvalitní autorčin rozbor samotného francouzského státního intervencionismu na pozadí historického kontextu prokazuje, že má svoji logiku a je přínosné studium dějin jednotlivých vědních oborů v dějinných souvislostech.

Kateřina Soukalová je autorkou druhé kapitoly *Neporozumění státní doktríny aneb fáma jako faktor sociální změny. Měnová reforma v roce 1953*, zaměřené na problematiku fám v kontextu uskutečňování měnové reformy v roce 1953 v bývalém Československu. V části *Oficiální versus neoficiální informace*

v Československu v 50. letech zkoumá podstatu oficiálních a neoficiálních informací, jejich vzájemný vztah na pozadí tehdejší politické a společenské situace. *Měnová reforma v roce 1953* nastiňuje podstatu, důvody a okolnosti zavedení měnové reformy. Navazující dvě části *Předtucha reformy* a *Po měnové reformě* zkoumají reakce lidí na oficiální a neoficiální informace, ale také jejich důvěru v tehdejší režim. Přínos kapitoly lze spatřovat ve studiu ne příliš běžného tématu, jímž fámy bezpochyby jsou. Fámy, jak autorka ukázala, se mohou stát poměrně významným činitelem v dějinách, a proto lze považovat jejich studium za objevný badatelský počín. Zajímavý je také autorčin náhled na fámy jako adaptační prostředek na sociální změnu a v této souvislosti inspirace adaptační typologií Roberta K. Mertona.

Jaroslav Mrázek je autorem třetí kapitoly *Kolektivní identita v proměnách času. Americká výjimečnost*, vysvětlující náboženský faktor, který se spolupodílel na vytvoření kolektivní americké národní identity. Tématem není pouze podstata a historické počátky pocitu americké jedinečnosti a vědomí zvláštního poslání, ale rovněž její vývoj v čase směrem k sekulární podobě. V podkapitole *Puritáni a křesťansko-utopické společnosti „města na hoře“* rozebírá počátky této koncepce v době osídlování Nového světa anglickými protestanty ve snaze zřídít novou vzornou křesťanskou obec. *Revoluce víry a rozumu: integrace sekulárních ideálů* analyzuje způsob, jakým se náboženská nadřazenost promítla do pojetí rasové nadřazenosti, náhledu kolonistů na starý kontinent, jejich interpretace boje za nezávislost, ale i jak se propojila se sekulárními faktory. Podkapitoly *Rozmach velkého národa budoucnosti: ospravedlňující rétorika výjimečnosti* a *Expanzivní výjimečnost: Zjevné předurčení* vysvětlují ideové ospravedlnění expanzivní politiky nového státu. Výsledky svého bádání nakonec shrnuje v *Neměnné podstatě výjimečnosti*. Autor ve své studii vysvětlil důležitost výzkumu kulturních faktorů, mezi něž patří i náboženské smýšlení.

Druhá část sborníku *Konverze sociálních identit v procesu modernizací v 19. a 20. století* se zabývá problémem proměny společenské identity aristokracie v kontextu modernizačních

procesů během 19. a 20. století. Tématem první kapitoly *Šlechtický aktér v procesu vzniku moderní národní identity. Proměny úlohy rodu Harrachů v rámci tvořící se národní společnosti v Čechách v 19. století* autora Tomáše Korbela je sociální změna šlechtického aktéra v průběhu 19. století v době přechodu k moderní společnosti. Snaží se ji sledovat na základě porovnání dvou generací aristokratického rodu Harrachů. Za svůj metodický koncept si zvolil veřejnou šlechtickou reprezentaci, jíž se věnuje v úvodu, a jejím historickým souvislostem v *Historickém rámci šlechtické reprezentace. Úloha české zemské šlechty v habsburské monarchii na přelomu 18. a 19. století* se pak zabývá obecnou charakteristikou šlechtického stavu. Následující části se posléze věnují analýze jednotlivých typů reprezentace, historickému kontextu a rozdílu obou generací rodu: *Šlechtic jako stavebník* pojednává o stavební činnosti. *Šlechtic jako podnikatel* se zaměřuje na zavádění moderní ekonomiky na šlechtických panstvích po roce 1848. *Šlechtic jako politik* rozebírá odlišnou národní politiku obou Harrachů. *Šlechtic jako mecenáš* ukazuje souvislost mezi mecenášstvím a národně-společenskou a politickou reprezentací šlechty. Studie je zajímavá kromě výše uvedeného rovněž tím, že dokládá platnost typologie národního hnutí historika Miroslava Hrocha pro aktivitu české zemské šlechty.

Autorkou druhé kapitoly *Mezi monarchií a totalitními režimy. Šlechtic ve víru dějin střední Evropy* je Nina Zemanová, která s využitím konceptu Fernanda Braudela o mnohovrstevnosti času studuje způsoby, jimiž se příslušník starobylé aristokracie Josef Windischgrätz vyrovnával s proměňujícím se kontextem 20. století. Krátké časové průběhy tvoří jeho životní události a etapy, dále cyklické průběhy zase hospodářské konjunktury, konečně pak dlouhé časové průběhy pomalu se proměňující historický kontext. Studie má v podstatě charakter biografie, jejíž jednotlivé etapy jsou zasazeny do historického kontextu tvořeného existencí a rozpadem Rakouské říše, vznikem Československa, Druhou republikou a Protektorátem Čechy a Morava, krátkým poválečným obdobím a nástupem komunistického režimu. Práce přináší poměrně zajímavé využití uvedené Braudelovy koncepce

při studiu reakcí šlechtického aktéra na proměňující se historický kontext. Za pozornost rovněž stojí podrobné vyličení soudního sporu Windischgrätze s poválečným československým státem.

Třetí část *Konstrukce a rekonstrukce sociálních identit po geopolitických změnách* se skládá ze čtyř kapitol, jejichž tématem jsou procesy konstrukce a rekonstrukce společenských identit v souvislosti s geopolitickými změnami. První stať *Kulturní instituce jako historický aktér. Národní divadlo v Praze v době nastupujícího nacismu a německé okupace* Rudolfa Prázného si klade za cíl přiblížit perspektivou historické sociologie situaci, do níž se Národní divadlo dostalo v uvedeném období a jak na ni reagovaly významné osobnosti tehdejšího divadelního života jako doboví aktéři. Podkapitoly *Nástup nacistické moci* a *Národní divadlo v roce 1939* popisují kontext, v němž se umělci ocitli, tedy německé snahy o ovládnutí a přizpůsobení československé národní kultury potřebám třetí říše. Podkapitola *Studijní cesta do nacistického Německa* se věnuje jejich odmítavé reakci na nacistickou snahu si je naklonit. Další podkapitoly *Národní divadlo a odboj proti nacismu* a *Veřejné formy protifašistického boje* se zabývají skrytou i veřejnou podobou protinacistického odboje členů Národního divadla. Problematickému vztahu mezi nimi a ministrem E. Moravcem se věnuje část *Ministr Emanuel Moravec a Národní divadlo*. V poslední podkapitole, nazvané *Důstojné postavení Národního divadla v boji proti německé nadvládě*, autor shrnuje a hodnotí postavení a reakci umělecké scény na nacistickou okupaci.

Dále Eliška Lorenzová v kapitole *Průzkum sociální změny prostřednictvím analýzy každodennosti. Případová studie procesu znovuosídlení po druhé světové válce na Děčínsku* přispívá k poznání každodennosti aktérů procesu znovuosídlení jako jedné z poválečných sociálních změn. V úvodu zachycuje problematiku kulturních dějin a lidské paměti, následně se pak věnuje charakteristice svého empirického výzkumu a jeho předmětu. Podkapitoly věnují pozornost problematice a významu kulturních studií při studiu subjektivity a každodennosti, ale rovněž při charakteristice biografického bádání.

Důležitou součástí této studie je vlastní terénní výzkum, v němž se se hlavně zachycují osobní biografie aktérů osídlování Děčínska. V rámci studie je probírána změna majetkové situace, vzdělávání i volnočasové aktivity.

V kapitole *Role identity v adaptaci aktérů k sociální změně. Případ návratu pobělohorských exulantů po roce 1945* se Romana Fojtová zabývá adaptačními procesy, konkrétně identitou náboženského typu u zelovských Čechů. V úvodní části se kromě výzkumného záměru věnuje dějinám vln odchodů českých náboženských emigrantů a jejich adaptaci na nové prostředí a jeho tlaky. Vysvětluje okolnosti vzniku obce Zelov (Zelów) v dnešním Polsku, akcentuje důležitost interdisciplinární perspektivy pro získání uceleného pohledu na zkoumanou problematiku a věnuje se také jednotlivým stránkám svého výzkumu z teoretického a praktického hlediska. Ve studii postihuje důvody zelovských emigrantů k návratu do Československa v roce 1945, ale také samotný transfer a okolnosti jeho realizace. V rámci studie ukazuje způsob, jakým o jejich návratu informoval severočeský deník *Stráž severu*. Předkládaný výzkum představuje badatelský přínos, neboť se zabývá tématem, jemuž dosud nebyla věnována dostatečná pozornost v odborné veřejnosti.

V kapitole *Odcizení v procesu rekonstrukce národních identit. Analýza reprezentací Čechů a Slováků po roce 1989* se Ladislav Vávra zabývá vztahem Čechů a Slováků z hlediska povahy jejich národních identit. Snaží se porozumět společenským procesům po roce 1989 a příčinám rozpadu federace na základě hlubší znalosti dějinného kontextu. První část *Češi a Slováci v dějinách* se věnuje stručné historii Československa, důvodům spojení obou národů do jednoho státu, vývoji vzájemného vztahu až do doby rozpadu federace, a to na pozadí historického kontextu. Druhá část analyzuje reflexi vzájemné existence obou národů ve společném státě v dobovém tisku z let 1990–1992, konkrétně českých novin *Rudé právo* a *Mladá fronta* a slovenské *Pravdy* za použití metody obsahové analýzy na případech dvou událostí, jimiž byl spor o název republiky v části *Obraz pomlčkové války na stránkách denního tisku* a voleb v roce 1992 v části *Volby do Federálního shromáždění*

a národních rad 1992 v denním tisku. Na základě analýzy dějinného kontextu a výpovědí o stavu a náladě ústředních hráčů v dobovém denním tisku se snaží objasnit poněkud opomíjené téma našich národních dějin.

Čtvrtou část, nazvanou *Intelektuální projekty sociální změny*, tvoří dvě kapitoly pojednávající o aktérovi v podobě veřejného intelektuála, který v reakci na prostředí a jeho změny formuluje své ideje a vytváří plány na přeměnu společnosti, jež mají reálný dopad. V kapitole *Sociální demokracie jako aktér historické změny. Revizionistický model Bernsteina* se Jan Coufal zabývá revizionistickou teorií sociálního demokrata Eduarda Bernsteina, jež měla přesah do politické praxe. Po úvodním rozboru Bernsteinova života a zmínce o jeho ideových vzorech přibližuje hlavní teze Bernsteinovy knihy a poté přistupuje k vysvětlení Marxovy teorie hodnoty. Soustřeďuje se rovněž na vlastní Bernsteinovu kritiku teorie Karla Marxe a její povahu. Analyzuje důvody, jež přivedly Bernsteina k odmítnutí revoluční politiky sociálních demokratů a k přijetí myšlenky postupné reformy kapitalismu. Předkládá Bernsteinovu kritiku marxistické teorie dějin a revoluční politické praxe sociálních demokratů, ale také jeho požadavek na oddělení teorie a praxe v rámci sociální demokracie a na politiky postupných reforem a smíšené ekonomiky. V poslední části analyzuje praktickou část tohoto sociálnědemokratického programu, vypracovanou samotným Bernsteinem na pozadí historických událostí, ale také jeho postoj k jednotlivým bodům programu. Autorovi se podařilo velmi dobře představit zkoumanou postavu jako aktéra, který svoji teorii postavil na danostech proměňujícího se sociálního a ekonomického kontextu a současně velmi dobře vystihnout i kritizovanou marxistickou ekonomickou teorii. Bez povšimnutí by neměly zůstat ani zmínky o Popperově inspiraci Bernsteinem, Castoriadisovi a Georgu von Vollmarovi.

V kapitole *Teoretik sociální změny jako aktér. Úloha intelektuála, Cornelius Castoriadis* Jaroslav Bican zkoumá, jakým způsobem a do jaké míry se u Cornelia Castoriadise prolíná role intelektuála, sociálního aktéra a teoretika sociální změny a také nakolik a jakým způsobem

takovou změnu tematizoval a popisoval. Kapitola je rozdělena na sedm na sebe navazujících částí. V první části biografického rázu autor vysvětluje hlavní motiv pro Castoriadisovo střídání různých politických subjektů a jeho následný odchod z politiky a soustředění se výlučně na teorii. Druhá část tematizuje jeho teorii sociální změny, roli kreativního a svobodného aktéra, roli institucí a jejich vzájemný vztah, ale také se věnuje rozdílu mezi autonomní a heteronomní společností a jeho významu pro koncepci aktérství. Třetí podkapitola se zaměřuje na problematiku imaginace a významů, jejich vztahu ke společnosti a sociální změně. Přes problematiku institucí se autor dostává k pojetí diskursu ve čtvrté části, a to tak, aby v páté rozebral stav odcizení a institucionalizovanou heteronomii a v šesté roli imaginace v sociální změně. V sedmé části shrnuje výsledky bádání. Stať rovněž ukazuje, že bez znalosti biografie a historického kontextu nelze hlouběji proniknout k podstatě filozofického myšlení konkrétní osobnosti, přičemž právě koncept aktérství takovou možnost nabízí.

Knihu uzavírá doslov *Na koho se nedostalo. Místo epilogu*, v němž se Bohuslav Šalanda zabývá problematikou aktérství a zdůvodněným selektivním způsobem jeho studia, neboť „nastala obrovská kumulace institucí, produktů, artefaktů, ale i lidí“. Poukazuje na vztah mezi budováním civilizačních řádů tvůrčími menšinami, silnými idejemi a ideály, na pozici aktéra v sociální hierarchii. Tato obecná rovina slouží autorovi k plynulému přechodu k tematice hodnocení určité významné osobnosti na základě volby druhu biografického modelu, kterou předvádí na postavě Milana Rastislava Štefánika, v níž jsou spojeny mytický a legendární model. Pojednává nejenom o hlavních trendech a rysech Štefánikova života, ale též o příčinách vytvoření štefánikovského mýtu a jeho různých typů.

Celkově lze knihu hodnotit nejen jako přínosnou pro studium fenoménu aktérství ve vztahu k sociální změně, ale rovněž jako poučnou z hlediska evropských a amerických dějin, neboť se zaměřuje mimo jiné také na jejich méně známé či dokonce téměř neznámé kapitoly, a zároveň jako důkaz prospěšnosti a výhod

interdisciplinárního charakteru bádání historické sociologie.

Robert Lebeda

DOI: 10.14712/23363525.2019.27

Karel Černý: *Velká blízkovýchodní nestabilita: Arabské jaro, porevoluční chaos a nerovnoměrná modernizace 1950–2015*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2017, 577 s.

V českém prostředí nejsou časté publikace věnované otázkám makrosociálních změn společností, natož společností regionu Blízkého východu. Kniha Karla Černého, mladého sociologa působícího na Pracovišti historické sociologie Fakulty humanitních studií Univerzity Karlovy, nazvaná *Velká blízkovýchodní nestabilita. Arabské jaro, porevoluční chaos a nerovnoměrná modernizace 1950–2015*, která ne nepodstatným způsobem navazuje na jeho knihu *Svět politického islámu. Politické probuzení Blízkého východu* (2012) je jednou z mála výjimek potvrzujících toto pravidlo. I když se v jejím podtitulu objevuje spojení „nerovnoměrná modernizace“, kniha rozhodně není ostrou kritikou konceptu modernizace ani s ní spojené teorie. S rozsahem 520 tiskových stran si klade za cíl pokrýt proměny Blízkého východu nejen skoro ve všech dimenzích, ale také v periodě od počátku 50. let minulého století téměř až do současnosti.

Černý vychází z vnímání a předpokladu, že v regionu je možné pozorovat řadu dosti rozporných a konfliktních procesů a jevů, a že tyto jevy tak či onak přispívají k jeho nestabilitě. Pojem „nestability“ sice otevřeně nikde nedefinuje; nechápe ji však z úzce politologického hlediska jako např. nestabilitu režimů, ale šířeji, sociologicky, spojenou s růstem frustrací, sociálního napětí, ale také s úpadkem legitimacy režimů, případně revolucemi a občanskými válkami (s. 34).

Předpokladem a hlavní Černého tezí je tvrzení, že „nejobecnější společnou příčinou“ různorodých projevů a podob nestability regionu, zejména v posledních letech, je „nerovnoměrná modernizace“. Termín autor chápe jako „vysoce

nerovnoměrné či nesynchronizované tempo vývoje v jednotlivých dimenzích (...) sociální změny“ (s. 34, 14). Aby to znělo srozumitelně, zatímco v sociální a demografické oblasti došlo v blízkovýchodních zemích v posledních desetiletích k překotným změnám, jako je rychlá a rozsáhlá urbanizace (vznik milionových moderních metropolí a dalších městských center), prudký populační boom (pětinásobný nárůst obyvatelstva v posledních 50. letech), rozšíření dostupnosti vzdělání pro převážnou většinu populačního ročníku a všeobecný rozvoj a rozmach médií, v ekonomické oblasti státy regionu zaostávají. Jejich ekonomiky nejsou dostatečně sektorově diverzifikovány a jednostranně se orientují na dobývání nerostných surovin (zejména na těžbu ropy) nebo cestovní ruch. V politické oblasti se pak projevuje stagnace až regrese, která je patrná na slabosti států a státních orgánů, neschopnosti vlád a dalších institucí efektivně vládnout a uplatňovat monopol na mocenské násilí. Současně řada vládců setrvává u autokratického charakteru státní moci, odmítá či brzdí rozšiřování liberálně-demokratických zásad včetně kontroly moci „zdola“ (citace a volně dle s. 14–15).

Černý je zejména fascinován fenoménem tzv. arabského jara po roce 2010. Chápe je jako historický moment, zjevně jako vyvrcholení určitých dlouhodobých procesů. Jeho ústřední hypotézou, je že k „arabskému jaru“ došlo v okamžiku, kdy nerovnoměrné tempo rozvoje v jednotlivých dimenzích, jež ještě v 50. a 60. letech minulého století nebylo tak výrazné, dosáhlo někdy během předešlého desetiletí vrcholu, a záhy došlo k „explozi“ nahromaděného sociálního napětí (volně dle s. 35, 26).

Předpoklad ani samotná koncepce „nerovnoměrného (sociálního) rozvoje“ (*uneven development*) podle mého názoru nejsou jako hypotézy o sociálních procesech na Blízkém východě zcela zavádějící či neplauzibilní. Ačkoliv v sociologii posledních dvou či tří desetiletí není tato koncepce ani dominantní, ale ani příliš viditelná (nejvíce ji tematizují marxističtí teoretici), považují ji za v mnohém věrohodnou a vhodnou k aplikaci. Avšak za předpokladu, že s ní spojené ambice vyložit dění v regionu budou určitým způsobem vymezeny, respektive omezeny.